

T. S. Eliot: *To Criticize the Critic and Other Writings*. New York, 1965. Farrar, Straus and Giroux. 189.

T. S. Eliotot az irodalmi köztudat a XX. század egyik legjelentősebb kritikusként tartja számon. Annak, aki a korábbi esszék megállapításait többé-kevésbé gondolkozásának részévé tette, a jelen, eddig legutolsó és immáron posztumusz könyv családást okoz.

A kötet már felépítésében is szerencsétlen: különböző időszakokban írt, egymástól igen eltérő témájú esszéket tartalmaz. A könyv terjedelmének egyharmadát *A nevelés céljai* (The Aims of Education) című, 1950-ben Chicagóban tartott előadásorozat tölti ki. Noha ezek az előadások nem érdekeltek — ahhoz az immáron hosszú évek óta tartó vitához kapcsolódnak, mely az állásra nevelés („vocationalism”) és a szélesebb távlatú, „görög típusú” oktatás amerikai hívei között folyik (e vita legjelentősebb dokumentumai a kanadai York egyetemen 1961–62-ben elhangzott előadások: *The University and the New World*. University of Toronto Press, 1962) —, lényegében Eliot társadalmi érdekű esszéi közé tartoznak, melyek korábban mindig külön könyvekben, a kritikai esszéktől elválasztva jelentek meg.

A családást azonban nemcsak az esszék túlságosan eltérő volta okozza. A szorosan vett irodalmi előadásokban a szerző gyakran korábbi műveiben már jobban megfogalmazott tételeit ismétli meg, a hagyományról, az európaiságról vagy saját értekező prózájának műhely-kritikai jellegéről. Érdemes lenne végig elemezni *A politikai irodalom* (The Literature of Politics) című, sokat ígérő és lényegében semmitmondó előadásának első bekezdését, mely tele van körmönfont, agyafúrt és szegénylős szerénykedéssel, válasz nélkül hagyott kérdésfeltevésekkel, a kvalifikáló retorika ügyes fogásaival. Hugh Kenner Eliotot rendkívül ravaszul dicsérve ironizáló könyvében (*The Invisible Poet: T. S. Eliot*. New York, 1959) bebizonyította, hogy az a személytelenné retorizált fájdalmas önsajnálgatás, mely Eliot költői és prózai stílusára egyaránt jellemző, a *Times Literary Supplement*-ben névtelenül megjelenő könyvismertetéseknek a stílusával hozható összefüggésbe. (Eliot pályája korai szakaszában a TLS kritikai rovatának állandó munkatársa volt.) Az önmagát szüntelenül helyesbítő magatartás sokkal rokonszenvesebben jut kifejezésre a könyv 1961-ben írt címadó tanulmányában, melyben a szerző saját kritikai munkásságát mérlegeli. Korai esszéinek nagyhatalmú megállapításait a fiatalkori dogmatizmus

megnyilvánulásainak nevezi. Az olyan fogalmak, mint az érzékenység felbomlása (dissociation of sensibility) vagy az objektív korrelatíva, véleménye szerint a konkrét költői tapasztalatból leszűrt általánosítások voltak és megtették a maguk serkentő hatását. Ízlésének megváltozását a korral járó érettséggel magyarázza: míg korábban Laforgue, Donne és a Shakespeare-kortársak, addig öregkorára Mallarmé, George Herbert és Shakespeare kötötte le a figyelmét. Két író: Milton és Hardy gondolkozását a sajátjával teljesen össze nem egyeztethetőnek mondja, D. H. Lawrence-ről pedig megjegyzi, hogy élete során mindvégig hol csodálatot, hol visszatetszést keltett benne. Kritikai tevékenységét három szakaszra osztja. Harriet Weaver *The Egoist* című folyóiratába írt korai esszéiről azt állapítja meg, hogy Pound és Babbitt hatása érezhető rajtuk. (Kérdés, nincs-e inkább Yvor Wintersnek igaza, aki szerint Eliot minden jelentős kritikai művében Pound nézeteit fogalmazta újra „nyújasabb stílusban”. L. *The Function of Criticism, Problems and Exercises*. London, 1957. 12.) A középső korszakot 1918-tól számítja, mikor is Middleton Murry folyóiratának, az *Athenaeum*-nak és a TLS-nek volt a munkatársa. Érzése szerint ekkor írta legjobb tanulmányait. Végül a harmadik az előadások időszaka, melyet éppen a jelen kötet zár le. Eliotnak nyilvánvalóan abban is igaza van, hogy egyes írókat értékelő esszéit maradandóbbaknak tartja általánosító tanulmányainál.

A kötetben található legjelentősebb, *Poe-től Valéryig* (From Poe to Valéry 1948) című tanulmány — mely már M. D. Zabel reprezentatív gyűjteményében is megjelent (*Literary Opinion in America*. 3rd rev. ed. New York, 1962) — alapvető és bonyolult irodalomtörténeti kérdésre próbál választ adni. Poe-t az angolszász kritika sohasem tartotta elsőrendű költőnek. Honnan akkor hatása az utolsó száz év három nagy költőjére: Baudelaire-re, Mallarméra és Valéryre? Részben nyilván azzal magyarázható ez, hogy a francia költők csak fogyatékosan tudtak angolul. Baudelaire és Mallarmé Poe-„fordításai” költőileg messze értékesebbek az eredeti szövegeknél. Mi több, Baudelaire Poe-ban az „elátkozott költőt” látta, olyan típust, melynek kultusza abban gyökerezik, ahogyan a kontinensen *elképzelték* Byront. Eliot azonban még ezzel a magyarázattal sem elégszik meg. Valéry példájából kiindulva rámutat arra, hogy a francia költőket elsősorban Poe költői céljai foglalkoztatták — melyeket maga Poe sohasem valósított meg. Poe poétikájának újdonságát Eliot abban látja, hogy egyrészt a

költemény egyetlen céljának magát a költeményt tekintette, másrészt viszont az alkotást az írás közbeni „önmegfigyeléssel” azonosította. Szerinte Poe és Valéry esetében az értelem, még meggyőződés, azaz következetes világfelfogás nélküli és a nagyon is felnőtt, már szkeptikus intelligencia találkozásáról van szó; különböző okok mindkettőt az ideákkal való játéokra készítették.

A kötet két igen korai esszé: az *Ezra Pound metrikája és költészete* (Ezra Pound: *His Metric and Poetry*) című, 1917-ben kiadott pamflet és az *Elmélkedések a szabadságról* (*Reflections on Vers Libre*) című, ugyanebben az évben megjelent cikk zárja le. Mindkettő ma is érvényes, bár főként a maga korában jelentős megállapítást tartalmaz Pound költészetének prozódiai finomságairól, illetve a szabad és kötött vers közötti megkülönböztetés hibásságáról. Ez a két esszé is igazolja a címadó tanulmánynak azt a megállapítását, mely szerint Eliot kritikái műveiben nem irodalomtörténetet vagy elméletet, hanem egy immáron lezáruló kor ízlésének dokumentumait kell keresnünk, s tanulmányait mindig párhuzamosan kell olvasnunk költészetével. Az idő nyilvánvalóan egyensúlyba fogja hozni magának a költészetnek és a belőle levont általánosításoknak értékeit és hibáit.

SEGEDY-MASZÁK MIHÁLY

Claude-Edmonde Magny: Histoire du roman français depuis 1918. Paris, Édition du Seuil, 1950.

Claude-Edmonde Magny számos cikk és tanulmány szerzőjeként tette ismertté nevét hazájában. Könyvet azonban csupán egyet írt: *Histoire du roman français depuis 1918* címmel. Ez is félbemaradt alkotás, mert a második kötet már nem készülhetett el az írónő 1966-ban bekövetkezett halála miatt. A szokványos cím komplex irodalomtörténeti munkát sejtet, de már az első fejezetek elolvasása után nyilvánvalóvá válik, hogy nem egy mindent átfigyelt akaró, kritikai fejtegetésekkel és stilsztikai boncolgatásokkal telítizdelt műről van szó. Inkább etikai, mint irodalomtörténeti összegezést. ad. Mondanivalóját a szerző szerényen így foglalta össze: „E könyv célja minden látszat ellenére nem több (és nem kevesebb), mint nyomon követni egy közepes, de gondos olvasó gondolatait, amelyekben újraéli a szóbanforgó műveket.” Valójában elmélkedései jóval túllépik az „egyszerű olvasó” gondolatait, nem is a problémák sokféleségével, hanem egyetlen oldal mélyreható elemzésével.

Vizsgálódásának gyújtópontjában a regény cselekménye és a hősök belső világa áll, vagyis mindaz, ami a legmegkapóbb, legmaradandóbb élmény mindenki számára. Ennyiben valóban az „egyszerű olvasó” látásmódját követi.

De a könyvet semmiképpen nem sorolhatjuk a csupán olvasmányos, szubjektív elmélkedések közé. A könnyedség, olvasmányos, szellemes stílus mögött nagyon alapos filológiai munka rejtőzik. Kár, hogy a filológiai precizitás és a valóban szellemes hangnem között nem mindig találja meg az egyensúlyt; hol az egyik, hol a másik kerül túlsúlyba; így stílusa helyenként egyenetlen.

Charles du Bos, Benda, André Breton, Antonin Artaud mellett talán leggyakrabban Thibaudet-t idézi, s többnyire egyetért vele. Az időnkénti véleménykülönbség is főként abból származik, hogy Thibaudet elsősorban irodalmi, Magny pszichológiai, etikai oldalról próbálja megközelíteni a témát. Az olyan fontos kérdésben, mint pl. az írók osztályozása, Magny — némi fenntartással ugyan —, de elfogadja Thibaudet periodizációját. Hangsúlyozza viszont, hogy a kvantitatív jelenségek helyett inkább a kvalitatív sajátosságokra figyel. Érvéle meggyerően lényegretörő: nem a kronológiai sorrendet, hanem a pszichikai formációkat veszi alapul. De a XX. századi regényirodalomban ő is két nagy korszakot különböztet meg; az egyik 1918-tól 30-ig terjed, a másik 1930-tól napjainkig. (Az előtűnik fekvő kötet csupán az első periódussal foglalkozik.) „1918-ban a regényirodalomban forradalomnak kellett volna bekövetkeznie, csak nem volt senki, aki ezt felismerte volna” — írja. Ezért nevezi Magny e nemzedéket találó szellemességgel „irodalmi Maginot-vonalnak”. Hiszen a fejlődés, az értékek megváltozása úgyszólván az írók ellenére, hátuk mögött történt. A XIX. század a változást megpróbálta tudatosítani, a századelejek passzívan nézték a fejlődést. Tehetetlenek, nem tudják, a valóságot átalakítani, sem egy újat létrehozni. Ezért kap oly nagy szerepet a régebbi, de nem közvetlen megelőző korok utánazása. Magny a legjelentősebb hatást az első „igazi” francia regény, a *La Princesse de Clèves* cselekmény-motívumainak tulajdonítja. De számottevő a Pléiade és Stendhal imitálása is; egyszóval ezek az írók mindig olvan művekhez fordulnak, amelyek már kiállták századok kritikáját. Nem ismerik többé azt a naiv türelmetlenséget, hogy valahogy kifejezzék magukat, anélkül, hogy túl sokat foglalkoznának az eszközzel.

Csupán egyetlen dolog kapcsolja össze ezt a sokszínű, időnként végletesen külön-